

להערות: יהודה אייזנשטיין, COM.GMAIL@5322906, להאזנה: 0733718134 (113)

סימן שה – דברים המותרים והאסורים לטלטל בשבת

סוגי המוקצה – המשנ"ב בהקדמה לסימן זה (מקורו בבית יוסף) מונה את סוגי המוקצה:

[א] **חסרון כיס** – דהיינו כלי שאדם מקפיד עליו שלא יפגום ולא יתקלקל, וזה אסור גם לצורך גופו או מקומו.

[ב] **מחמת גופו** – דבר שאינו כלי ולא מאכל אדם ולא מאכל בהמה, כגון אבנים וקנים ומעות ועצים וקורות ועפר וחול ומת ובעלי חיים וגרורות וצמוקים שמונחים במקום שמתבישים וכל כיוצא בזה דלא חזי.

והנה מבואר כאן חידוש ש"מעוות" נחשב "מוקצה מחמת גופו" ולא "כלי שמלאכתו לאיסור". ומתבאר מינה שכל דבר שאינו "כלי" [או מאכל] הוא מוקצה מחמת גופו, וכמש"כ הב"י: "דבר שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ולצורך מקומו שרי, הני מילי היכא דאיכא תורת כלי עליו, אבל היכא דליכא תורת כלי עליו לא". ולכן גם בעל חי נחשב למוקצה. וע"ע לקמן (סעיף מה) לגבי "כדור". וכיוצ"ב מבואר בשו"ע הרב (ס"ו) על נייר חלק העומד לכתובה שהוא מוקצה מחמת חסרון כיס וגם "שכיון שמקפיד עליו שלא להשתמש בו אין עליו תורת כלי כלל". וכ"כ האג"מ (או"ח ה, כב-כג): "שאלה: אם מותר לטלטל נייר חלק לצורך גופו ומקומו. תשובה: אסורין בטילטול דנייר חלק לא חשיב ליה כלל". וע"ע לקמן (סעיף ז) מש"כ לגבי "נר". אבל בפשטות כרטיסים מגנטיים (רב קו וכרטיס קופ"ח) יחשב ככלי שמלאכתו לאיסור ולא כמוקצה מחמת גופו (ויתכן לדון בזה מצד "חסרון כיס"). ונפק"מ לכל הדברים כגון "אבקת כביסה" "משחת נעליים" וכיוצ"ב שדינם כמוקצה של עץ ואבן (עי' ארח"ש פ"יט ס"ז וחוט שני פנ"ג ס"א).

[ג] **כלי שמלאכתו לאיסור** – שמותר רק לצורך גופו או מקומו.

[ד] **מיגו דאיתקצאי** – הוא דבר שהיה מונח עליו דבר מוקצה ואפילו אם הוסר בשבת כיון שהיה עליו בין השמשות מיגו דאיתקצאי לביה"ש איתקצאי לכולי יומא.

[ה-ו] ומלבד כל הנ"ל יש גם דבר שהיה מחובר וכדומה בבה"ש שנתבאר בהלכות יום טוב. וגם "מוקצה מחמת מצוה" כגון עצי סוכה ונויה שנתבאר בהלכות סוכה.

סעיף א

כל הכלים נטלים בשבת חוץ ממוקצה מחמת חסרון כיס, כגון סכין של שחיטה או של מילה, ואיזמל של ספרים, וסכין של סופרים שמתקנים בהם הקולמוסים כיון שמקפידים שלא לעשות בהם תשיש אחר, אסור לטלטלו בשבת ואפילו לצורך מקומו או לצורך גופו. הגה: ואפי' תחובים בנרן עם שאר סכינים, אסור לטלטלו (מהר"ל). והיה לקורנס של בשמים שמקפידים עליו שלא יתלכלך. הגה: והיה כלים המיוחדים לסחורה ומקפיד עליהם (ב"י בשם מיימוני פ"ה והמגיד פכ"ז).

כללי מוקצה מחמת חסרון כיס – אסור לטלטלו גם לצורך גופו או מקומו. והנה הדרכי משה מביא בשם המרדכי (שבת רמז שטו) שגם מוקצה מחמת חסרון כיס מותר לצורך גופו או מקומו – ומינה יש ללמוד ש"מוקצה מחמת חסרון כיס" איירי גם בכלי שמלאכתו להיתר [שהרי בכלי שמלאכתו לאיסור בלא"ה הרי זה אסור שלא לצורך גופו או מקומו].

עומד לתשיש היתר (גביע יקר תמונות וכדומה) – האומנם הגם שנתבאר שבהכרח "מוקצה מחמת חסרון כיס" הוא גם בכלי שמלאכתו להיתר, מ"מ כלי שעומד לשימוש היתר לאדם בשבת (כגון גביע יקר ומד חום וכיוצ"ב) אינו מוקצה, מאחר שבטור מבואר שיסוד הדין של חסרון כיס הוא "דהוה ליה כאילו הקצם" ובכה"ג הרי לא הקצם. וכ"כ בשו"ע הרב (ס"ד): "או לצורך גופו (ג"כ אסור) דהיינו שנמלך להשתמש איזה תשיש בגוף כלי זה, והוא שנמלך כן משחשכה, אבל אם נמלך כן מבעוד יום מותר לטלטלו שמחשבה מועלת למוקצה".

וכ"כ באור לציון (ח"ב כו, ב) ש"תמונות" הוי כלי שמלאכתו להיתר ולכן מותרות בטלטול הגם שאדם מקפיד עליהן שלא להשתמש בהן תשיש אחר מהטעם הנ"ל. ומביא שיש מי שרצה להוכיח מדין "סכין של שחיטה" שהוא מוקצה גם ביום טוב, הגם שביו"ט מותר לשחוט, שמוכח שגם בזה הוי מוקצה כיון שמקפידים עליו. ודוחה שמאחר שלא הותרה השחיטה לגמרי ביום טוב ומותר רק לצורך אכול נפש, לכן זה נחשב כלי שמלאכתו לאיסור, ומציין לדברי הרמ"א (יו"ד רסו, ב) לגבי סכין של מילה לאחר שמל בו ביום טוב אי שרי לטלטלו (יעו"ש ב"י ונקוה"כ).

הגדרת "חסרון כיס" – היינו שמחמת חשש הפסד הוא מקפיד עליהם שלא לטלטלם, או שמקפיד עליהם שלא להשתמש בהם תשיש אחר כדי שלא יתקלקלו. או אם הכניסם לאוצר כי מקפיד שלא יתקלקלו – והדבר נפק"מ למי שיש לו חפץ מחנות שיש לו צד להחזיר את זה לחנות או חבילות ספרים שעתיד להעבירם לחנויות, כל זה הוה מוקצה מחמת חסרון כיס. וכותב המשנ"ב (סק"ו) שאם הוא לא מקפיד לא הוי לדידיה מוקצה מחמת חסרון כיס.

נייר חלק – המשני"ב כותב שגם נייר חלק שעומד לכתובה נחשב "חסרון כיס". וכותב האג"מ (ד, עב): "דשפיר מיקרי אותן הניירות מוקצה מחמת חסרון כיס כמו שכתבו הפוסקים, ואפילו בזמן הזה, דלא מצינו בר דעת שמאבד ניירות שיכול לכתוב עליהם". אך בשבט הלוי (ט, עח) כותב: "דבזמן הזה דשכיח נייר לבן טובא אין להחמיר כ"כ בזה". ועד"ז כותב באור לציון (ח"ב כו, ב): "אפשר שהיום מותר לטלטלם, שכיום לא מקפידים כל כך על דפים ריקים, וצ"ע". ונראה שהקפידא היא רק שלא יתבזבזו סתם, אבל אין אדם שיקפיד שיקחו משם בני ביתו אם רוצים לקשקש על זה, נמצא שאין קפידא שלא יתקלקל אלא שלא יתבזבזו סתם, ואולי הדבר תלוי בדין של "שעון קיר" בסמוך שגם שם יש קפידא לא מחמת שיפגם ודו"ק.

"איתקצאי" בחסרון כיס – כלי שהיה מוקצה מחמת חסרון כיס ונשבר או נפגם בשבת ושוב מעתה אין מקפיד עליו, מ"מ הרי זה מוקצה מצד מיגו דאתקצאי לביה"ש איתקצאי לכולי יומא (משני"ב ס"ק לה; ויעו"ש ברע"א מש"כ עלה).

סעיף ב

כל כלי, אפי' הוא גדול וכבד הרבה, לא נתבטל שם כלי ממנו לא מפני גדלו ולא מפני כבדו.

קובע או מייחד מקום – במשני"ב (סק"ח) מבואר שבסתמא לא אומרים על חפץ כבד דמפני כבודותה הוא קובע לה מקום ומוקצה אותה מדעתו מלטלטלה. אך משמע שאם יקבע לו מקום הוי מוקצה הגם שלא מקפיד עליו. ובאמת בביה"ל (ס"א ד"ה חוץ) כותב על כמה דברים "דכיון דקפיד עלייהו מייחד להו מקום" ומקורו בלשון רש"י (שבת קכג, ב) – ומשמע שזה גם היסוד של "חסרון כיס" מחמת שסוף סוף מייחד להו מקום. וראה בבית מאיר (סי' שי) שחידש לגבי "כיס של מעות" שגם אם מקפיד עליו מאחר שאינו מייחד לו מקום אינו נחשב מוקצה מחמת חסרון כיס, אך ראה בהסכמת הגרשז"א לספר שבות יצחק שכותב לבאר דס"ל שאם מייחד מקום אותה הוי שמקפיד, אבל אם ידוע שמקפיד הוה חסרון כיס גם אם לא מייחד מקום.

שעון קיר – ונפק"מ לשעון קיר שמונח על הקיר ולא מקפיד עליו בעצם שלא יפגם אבל מקפיד שלא יטלטלוהו משם (עי' במשני"ב ס"ק קסח). וכ"כ החזו"א (מג, יז): "דהאי קובע לה מקום היינו שאין מטלטלין אותה אלא משמשין בה במקומה, וכל שקובעין לה מקום לא חשיב כלי לטלטול כו', וכ"כ אחרונים ז"ל דאסור לטלטל מורה שעות שעל הכותל (עי' שע"ת שח, ה), ואין לו מקור נכון בגמ' אלא זכר לדבר בסוגין שבת מה, ב". וראה מש"כ בדומה לזה להלן בסעיף י (משני"ב ס"ק מב וביה"ל ד"ה אין) לגבי כיסוי שאינו עומד להשתמש שלא במקומו שכותב שם הביה"ל: "דבדבר דשייך לקרקע דלת או כיסוי, לא שייך שם כלי להבטל ממנה שם מוקצה". וטפי מינה בסעיף יט לגבי סולם שמאחר שאין תשמישו בטלטול הוי מוקצה ע"ש. והדבר נפק"מ טובא לפריזר ומקור דשיהו אסורים בטלטול מאחר שדרך שימושם הוי במקומו. אולם הרי כאן מבואר שארון כבד אינו מוקצה, וצ"ב מאי שנא ארון כבד משעון קיר וסולם. וכנראה ארון כבד דומה לסוג ארון כתר בזמנינו וצ"ע.

סעיף ג

כלי שמלאכתו לאיסור, מותר לטלטלו, (ואם נשתמש לאיסור בבין השמשות כגון נר שהודלק ע"ל סי' רע"ט), בין לצורך גופו כגון קורנס של זהבים או נפחים לפצוע בו אגוזים, קורדם לחתוך בו דבילה; בין לצורך מקומו דהיינו שצריך להשתמש במקום שהכלי מונח שם, ומותר לו ליטול משם ולהניחו באיזה מקום שירצה; אבל מחמה לצל דהיינו שאינו צריך לטלטלו אלא מפני שירא שישבר או יגנב שם, אסור. הגה: כל מוקצה אינו אסור אלא בטלטול, אבל בנגיעה בעלמא שאינו מנדנדו, שרי. ולכן מותר ליגע במנורה שבבית הכנסת שנרות דולקות עליו, או בתנור שדולק בו אש. וכן מותר ליקח דבר היתר המונח על דבר מוקצה (מרדכי פ' כל הכלים וריש ביצה ורבינו ירוחם ח"ג והמגיד פכ"ה ות"ה סי' ס"ז וכל בו סוף דיני שבת). וכן מותר לטלטל דבר מוקצה ע"י נפוח, דלא הוי טלטול אלא כלאחר יד, ולא מיקרי טלטול (תשובת מהר"ל).

מה נכלל ב"מלאכתו לאיסור" – הנה במשני"ב (ס"ק כד) מביא בשם הפוסקים שתפילין נחשב "מלאכתו לאיסור" מאחר שאסור להניחן בשבת¹. ומינה מבואר ש"מלאכתו לאיסור" זה לא רק בדבר שהוא "איסור מלאכה" אלא גם בדבר שיש על ידו איסור. וע"ע במשני"ב (ס"ק קסז) על שעון מדידה שהאיסור מצד "עובדא דחול". וע"ע במחצה"ש (ס"ק יא) מש"כ בביאור דברי התוספות: "דאותן תכשיטים שאסור לצאת בהן בחצר שמא תשכח ותצא בהן לרשות הרבים נקראים כלי שמלאכתו לאיסור". וגדולה מזו מבואר במג"א (שח, עד) שהבגד שעטנז נחשב כלי שמלאכתו לאיסור מכח איסור השעטנז. ויל"ע מה הדין ב"ספר טלפונים" ובארח"ש (פ"ט סעיף ט) נקטו לאיסור או מצד שטרי הדיוטות או מצד הכנה וממילא נחשב ככלי שמלאכתו לאיסור, אך למצוא כתובת זה מותר מדין "צורך גופו" (וע"ע בשבו"י פ"ב אות א ושש"כ ח"ג פ"כ הע"מ). וכן מצינו שדנו ב"מברשת" שאסור להשתמש בה מצד "עובדין דחול" שיחשב ככלי שמלאכתו לאיסור. וכן "מגב" ו"דלי ספונגיה" מאחר שעומד לשימוש האיסור יש לדנו ככלי שמלאכתו לאיסור. וראה בביה"ל (שלח, א)

¹ תפילין – ראה בביה"ל (לא, א) שמביא ש"א שתפילין לא נחשב בכלל "מלאכתו לאיסור", וממילא מיקל בעת הצורך גם שלא לצורך גופו או מקומו. עוד יש לציין מש"כ הפמ"ג (מ"ז שא, ג) שבכדי שלא יגנבו הוה כביון, ושרי מדרבנן הטלטול. ולמעשה אדם שרוצה להוציא את הטלית משקית התפילין והטלית: מותר להזיז את התפילין כי זה נחשב ל"צורך מקומו", וזה בתנאי ששכחו שם, אבל אם לא שכחו שם ושכח להביא עמו טלית של שבת וכדומה או שרוצה להביאו לחבר, בכה"ג השקית עצמו יש לו דין בסיס למלאכתו לאיסור ואין לטלטלו מצד עצמו כי אם לצורך גו"מ.

שמסתפק לגבי כלים שמשמיעים קול אם נחשבים ככלי שמלאכתו לאיסור. עוד יש לציין משי"כ הפמ"ג (א"א שלו, א) בשם הלבוש, שדבר שנאסר רק מצד חומרא איננו בכלל כלי שמלאכתו לאיסור (שם הנידון על מכבדות במוצף). והדבר נוגע גם לאופנים וכדומה.

סירים – שנינו (שבת כג, ב) "מדוכה אם יש עליה שום מטלטלין אותה". והנה הרא"ש הוציא מינה שיש היתר של "ככר או תנוק" גם בכלי שמלאכתו לאיסור [וזהו הי"א בשו"ע בסעיף ה]. ואחרים פירשו בזה: "מדוכה היינו טעמא דשרי לטלטלה אגב שום שעליה, מפני שהמדוכה לשום כקדרה לתבשיל שהוא תשמיש לשום מבעוד יום הילכך שרי לטלטלה אפילו מחמה לצל". ועפ"ז כותב המשנ"ב (סק"כ) כותב ש"קדרה" נחשבת ככלי שמלאכתו לאיסור מאחר שמלאכתה לבישול ורק לפעמים משתמשין בה למים ולפירות, אא"כ נשאר בה מהתבשיל שאז הקדרה טפלה להתבשיל שבתוכה והרי זה כאלו מטלטל את השום בלבדו שמוותר לטלטלו אף שלא לצורך כלל² (שו"ע הרב סכ"ב). והנה הביה"ל (ד"ה כלי) דן שגם כשאין בה תבשיל יהיה מותר לפנותו מהבית לחוץ מצד "גרף של רע"י³ – וכמדומה שאי"ז נוגע בסירים המצויים בבתי דין.

מלאכתו לאיסור ולהיתר – הביה"ל (ד"ה קורדום) כותב: "ודע דכתב הפמ"ג דכלי שרוב מלאכתו לאיסור הוא ג"כ בכלל כלי שמלאכתו לאיסור כו'. ולענ"ד היה נראה, דזה דוקא אם עיקרה הוא רק למלאכת איסור ורק לפעמים משתמש בה להיתר, ולענין זה יש ראייה מקדירה דמשמע מרשב"א דהיא כלי שמלאכתו לאיסור דעיקרה נעשה לתבשיל, אבל אם דרך הכלי להשתמש בה לשניהם ורק שלאיסור משתמשין בה יותר מנלן דמקצה דעתיה מנייה דהלא עשויה למלאכת היתר ג"כ וצ"ע". והדבר נפק"מ טובא בהרבה כלים שעיקר שימושם לאיסור אבל עומד גם קצת למלאכת היתר, אם זה מוקצה או לא – כגון "טלפון נייד" שמשמש גם בעבור "שעון". ולמעשה במשנ"ב (סק"י) סתם בזה לחומרא.

והנה לגבי תרופות – הנה מותר לקחת "תרופה" רק לחולה שנפל למשכב, ונמצא שלרובם זה מלאכתו לאיסור (כ"כ המנח"ש יח, ד). רק שיתכן לדון שהדבר עומד לחולים ובעבורם זה היתר, אך מאחר שלא כל חולה מותר לו לקחת תרופה בשבת – נמצא שגם לאלו שזה עומד בעבורם (למשל בימות החול) זה אסור בשבת. וראה בחוט שני (פרק מב) שדן שזה מוקצה מאחר שאינו לא כלי ולא אוכל.

והדבר נפק"מ טובא למשפחות שנוסעות לשבת ולוקחות עמהם "אקמול" וכדומה – שכאמור יתכן שהאקמול הוא מוקצה ונחשב כלי שמלאכתו לאיסור שאסור בטלטול כי אם לצורך גופו או מקומו [ולדעת החוט שני הנ"ל יתכן לדונו כעצם ואבנים שאסור גם לצורך גוף]. אך "אקמולי" וכדומה שמיועד עבור ילדים – אינו מוקצה, כי לילדים שאינם חשים בטוב מותר לתת להם, ונמצא שזה עומד לילדים להיתר.

*

לצורך אחר – לתת כלי שמלאכתו לאיסור שחבירו ישמח בה גם זה נחשב בכלל "צורך גופו" (ארח"ש פ"ט סי"ג עפ"ד התוס' בשבת ס, א ד"ה לא ד"שילוח משום שמחת יו"ט חשיב כמו לצורך גופו", והרשב"א בביצה טו, א). עוד יש לציין מה שכותב התהלי"ד (אות ה) שמותר לצורך גופו או מקומו גם אם זה נצרך לאחר זמן ובתנאי שזה לצורך השבת.

האם מותר לתת "כלי שמלאכתו לאיסור" לחבירו, לגוי, או למי שעדיין לא קיבל שבת – הנה לשון המשנ"ב (ס"ק לד): "ומכאן מרגלא בפומא דאינשי דמותר לטלטל נר שלם של חלב או עוהה כדי שלא תפסד הנר או ליתנה לא"י שידליקנה לעצמו, וטועין הן שאינו מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור אלא כשצריך למקומה של הכלי או שצריך הישראל לגופו של הכלי להשתמש בו דבר המותר בשבת כגון קורנס לפצוע בו אגוזים" – ומשמע שאסור לתת לגוי כלי שמלאכתו לאיסור כדי שידליק בזה, הגם שלגוי מותר להדליק [נפשוט שמותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו עבור אדם אחר], מאחר שפעולה זו אסורה ליהודי. אבל מותר לתת לגוי אם יעשה בה פעולה "לצורך גופו" אשר מותרת גם לישראל (ארח"ש פ"ט הע' לה).

אך מי שקיבל שבת מסתבר שמותר לו לתת כלי שמלאכתו לאיסור ליהודי אחר, דשאני לתת בשבת לגוי שנותן לו דבר מוקצה, ומשא"כ כאן שליהודי אי"ז דבר מוקצה⁴ וממילא הרי זה בכלל "צורך גופו" ודו"ק (וע"ע בשש"כ פ"כ הע' כ ובח"ג שם). אבל אשה לא תוכל לתת גפרורים משומשים לבעלה אחרי שקיבלה שבת כי שם זה מוקצה מחמת גופו.

*

² האומנם בגר"א (סעיף ה) משמע שדינו ככלי שמלאכתו להיתר ונפק"מ שיהיה אסור שלא לצורך כלל (עי' שש"כ פ"כ הע' קפא ובח"ג שם). וכך כותב הגר"א: "כמש"כ הרשב"א בעבודת הקודש (מו, א) "בזמן שיש שום למה מטלטלה, והלא לא אמרו ככר או תינוק אלא למת בלבד, לפי שלא נאסרה המדוכה אלא מחמת מלאכה זו של שחיקת שום וכיוצא, ועכשיו הרי היא משמשת היתר במלאכתה, נמצא האוסרה מתירה כקדירה המטלטלת עם התבשיל עכ"ל, ולפ"ז אין מטלטלין אלא אם יש בתוכו דבר המיוחד לו". ובמשנ"ב (ס"ק כו) משמע כהבנת הגר"ז שכותב שאם מונח בקדירה קצת מהתבשיל לכו"ע מותר לטלטל הכלי אגב המאכל.

³ וצ"ע אם זה מפריע לו תיפול"ל שיחשב "לצורך מקומו", ולכאורה מוכח מינה שאי"ז נחשב צורך מקומו וכמש"כ בסמוך.

⁴ וראה מש"כ לעיל (סו"ס רסג) בשם הלבושי שרד אודות מה שמותר לאדם שקיבל שבת לומר לחבירו שיעשה מלאכה עבורו, וכן בהלכות הבדלה (סי' רחצ) לגבי לברך על נר שהדליק גוי בשבת.

האם מכשירי חשמל זלוקים⁵ נחשבים כ"כלי שמלאכתו לאיסור" או כ"כלי שמלאכתו להיתר" – מכשירי חשמל למיניהם (באותן שאינם שאינם בכלל "מוקצה מחמת איסור" כפי שנתבאר לעיל בסי' רעט) בעוד שהם פועלים, יש לברר האם הם מוגדרים כ"כלי שמלאכתו לאיסור" או כ"כלי שמלאכתו להיתר", ונפק"מ שיהיה מותר להזיזו בעודו פועל גם מחמה לצל וכדומה שלא לצורך גופו או מקומו.

ודן בזה הגרשז"א (מנח"ש א, ט בתו"ד במוסגר), וראה גם באג"מ דפשיטא ליה ש"דבר שמלאכתו לאיסור" הכונה דבר שעושים בו איסור ולא דבר שנעשה ע"י איסור ולכן מגדירו כ"כלי שמלאכתו להיתר" (וע"ע היטב במשנ"ב שח, קסח, ופמ"ג וערוה"ש שם). ולמעשה אין הדבר מוחלט ויש מפורסיק זמנינו שדנים "מאוורר"⁶ כ"כלי שמלאכתו לאיסור" וממילא אין להזיזו כי אם לצורך גופו או מקומו.

רק שיש לציין ש"י"א שמוותר להזיז מאוורר כשמפריע לו הרוח גם אם נדון זאת כ"כלי שמלאכתו לאיסור" כי זה נחשב ל"צורך מקומו", בדומה לתפילין שהביאו שמוותר להוציאן מהחדר כדי לעשות שם צרכיו, ויסוד הדבר שהמקום שהמאוורר מפור לשם את הרוח אינו ראוי לשימוש ובכדי להשתמש שם הוא צריך להזיז את המאוורר⁷ (ארח"ש פ"ט סכ"ו), וכיוצ"ב במנורת לד וכדומה (אם לא נדונם כמוקצה ד"שלהבתי") שהאור מפריע למקום שמאיר שם להשתמש שם (וע"ע באג"מ ה, כב-כב).

*

סיבת ההיתר לצורך גופו או מקומו – הגר"א (יו"ד רסו, ג) כותב: "כלי שמלאכתו לאיסור שאינו מוקצה שמוותר לטלטל לצורך גופו ומקומו רק מחמה לצל אסור דהוי שלא לצורך דאפי" ר"ש דל"ל מוקצה כלל מודה בזה כו' דאינו מחמת מוקצה, וכמו כלי שמלאכתו להיתר שלא לצורך כלל"⁸.

[וע"ע בפמ"ג (מ"ז בהקדמה לסי' שח) מש"כ שאין בסיס לכלי שמלאכתו לאיסור, וז"ל: "ואם כלי שמלאכתו לאיסור מונח עליו, צ"ע אם הוה בסיס, דלצורך גופו ומקומו שרי לטלטל מלאכתו לאיסור, יש לומר דהתחתון לאו בסיס הוא". ומשמע מדבריו שאי"ז בסיס לא רק בגלל שיש יכולת להרימו בהיתר, אלא שממה שמוותר לצורך גו"מ אין סיבה שיהיה בסיס. וע"ע בדבריו (מ"ז ס"ק טז) שדן אם יש "איתקצא" על כלי שמלאכתו לאיסור שיהיה השבר אסור מחמה לצל גם אם עתה הוא ראוי להיתר, ואלו דבריו: "יש לספק כלי שמלאכתו לאיסור ונשבר וראוי להיתר, נאמר דלא עדיף מכלי דאתא מחמתיה, או דלמא כל שנשבר בערב שבת ומלאכתו להיתר שרי, ובשבת אסור דאיתקצי בין השמשות, או דילמא דוקא חסרון כיס, הא מלאכתו לאיסור לאו מוקצה ממש בין השמשות, דעכ"פ חזי לגופו ומקומו, ונשבר בשבת י"ל השברים מלאכתו להיתר ומחמה לצל נמי שרי". וראה מש"כ בזה בסעיף ז].

האומנם החיי אדם (סו, ד) כותב: "כלים שמלאכתן לאיסור כמבואר לעיל כלל ס"ה סימן ד' דמהם מקצה דעתו מחמת איסורן וגם די שחוש שמא יבא לעשות מלאכה בהן, ולכן אסרו לטלטל אפילו לצורך הכלי שלא יפסד ויגנב, ולא התירו אלא אם כן הוא לצורך השבת, כגון לפצוע אגוזים ולכסות בהן כלים ולפתוח בו דלת ותיבה וכיוצא בו צורך לשבת. או אפילו אינו צריך לגוף הכלי אבל צריך למקום הכלי, דלת שמישים אלו אינו מקצה מדעתו, שהרי גם בחול לפעמים משתמש בהם לצורך גופם או מקומם. ואפילו אם עכשיו עיקר כוונתו לצורך הכלי, כיון שעל כל פנים מטלטלו לצורך גופו ומקומו, מותר, דאין כאן מקום לגזור".

ויסוד הדבר מבואר ברע"א (סו"ס רסו): "דכלים שמלאכתו לאיסור ויש בהם תשמישי היתר דרגילים בחול כמו קורנס לפצע אגוזים, בזה אף לצורך מקומו מותר, דכל שיש לו מציאת היתר טלטול בשבת לגופו היינו לתשמישים הרגילים בו בחול מותר גם לצורך מקומו, אבל שופר דאין רגילים ליתן בו מים לתנוק וליכא מציאת טלטול לגופו בזה גם לצורך מקומו אסור ומה"ט ניחא כו' דכל שאין מציאות היתר טלטול לצורך גופו גם לצורך מקומו אסור". וע"י באמרי בינה (שבת ס"ו טו) מש"כ בפלוגתת הבעה"מ והרשב"א.

*

יש לו כלי אחר – המשנ"ב (ס"ק יב) כותב שזה בתנאי שאין לו כלי היתר לתשמיש זה דאלי"כ אין לו להשתמש בכלי זה. ובשעה"צ (אות יג) הביא מקור לכך ממה שמבואר בגמ' בשבת (קכד, א) דמשני "מקלות אפשר כדר' אלעזר", הרי שגם כשמוכנין היו לזה מערב שבת

⁵ אם אינו פועל ודאי נחשב כלי שמלאכתו לאיסור.

⁶ הדבר אמור רק על "מאוורר" וכדומה שעיקר שימושו הוא ע"י הדלקה וכיבוי, אבל שעון יד עיקר שימושו אינו ע"י הדלקה וכיבוי, וה"ה שעון מעורר. וראה בספר וביום השבת (סי' כ"ג הע' פח) שכותב (בשם הגרי"ש"א) שהשעונים שלנו נועדו לשימוש סדיר לדעת מה השעה ולכן אין הכלי מוגדר כלי מדידה אלא כחלק משימושי האדם המותרים לדעת מה השעה (ומציין שכע"ז כתב הגרשז"א במאורי אש פ"ב אות יב). ומוסיף: שכל דין זה רק בשעון מעורר שנועד גם לדעת מה השעה וגם להעיר, ואף שהשימוש להעיר חשוב יותר הוא ככלי שיש לו תשמיש היתר ואיסור שדינו ככלי שמל"ה, אך בשעון שנועד רק להעיר א"כ הוא כלי שמלאכתו לאיסור – דהיינו שאם לא מסתכלים בשעון מעורר מה השעה אזי ג"כ יחשב ככלי שמלאכתו לאיסור.

⁷ אך בסמוך כתבנו להעיר שיתכן לחלק שלהוציא תפילין מחדר שרוצים לעשות בו תשמיש, באמת אי אפשר לעשות שם תשמיש המטה, ומשא"כ אדם שבלא"ה ישאר במטה או בכסא גם אם לא יכול להזיז את המאוורר, נמצא שבכל מצב הוא משתמש במקום – ובכה"ג מנא לן שזה יחשב "צורך מקומו" וצ"ע.

⁸ יל"ע בכלי שמלאכתו לאיסור אם מותר לעשות בו דבר שאינו בכלל "צורך גופו או מקומו" ואיננו בכלל "מחמה לצל", וראה בארח"ש (פ"ט הע' יח) שהאריכו בזה, וציינו לשו"ת מחזה אליהו סי' מו שעסק בזה.

דדקין וחלקין היו, ושם זה כלי שמלאכתו להיתר הוא, אעפ"כ אסור כיון דשלא לצורך הוא (וכדלקמן סעיף ד), וכל שכן בזה שהוא כלי שמלאכתו לאסור (עכ"ד).

ומצינו עוד מקור לזה באליה רבה (ס"ק לב; מובא במשני"ב להלן ס"ק נו) שכותב: "הא פרש"י סוף פרק תולין שהוא רפוי המנעל נשמט מאילו וא"צ לטלטל האמום ע"כ, א"כ אמאי יטלטל האמום בחנם, וצריך למקומו דמותר אפשר באי אפשר בענין אחר" – ומבואר שאם יכול שלא לטלטל לצורך גופו או מקומו עדיף טפי. אלא שבדברי השעה"צ מבואר תוספת חידוש, שיש עדיפות להשתמש בכלי שמלאכתו להיתר מאשר בכלי שמלאכתו לאיסור [וראה בהערה⁹] – ודבר זה לא מפורש בגמרא, כי שם רק חזינן שיש ענין להשתמש ביד ולא בכלי.

ובעיקר הדבר שמבואר שאם יש לו יכולת שלא להשתמש בכלי שמלאכתו לאיסור אי"ז נחשב בכלל ההיתר של "צורך גופו או מקומו" או בכלי שמלאכתו להיתר הרי זה נחשב כ"שלא לצורך". ודוחק לומר שבכה"ג זה לא נחשב "לצורך" ובפרט בכלי שמלאכתו להיתר קשה לדונו כ"שלא לצורך", ואלא שיש "היתר" בכלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו או מקומו ובכלי שמלאכתו להיתר יש היתר גם מחמה לצל, ולכן כשיכול באופ"א אין סיבה להיתר. אך א"כ צ"ב מש"כ המשני"ב (ס"ק טז) שמותר להערים במחמה לצל – ומינה משמע שגופן או מקומו זה היתר גמור.

ונראה שיסוד הדבר שכל שיש לו תועלת מהכלי הדבר מותר, ובאופן שיכול להימנע ולהגיע לאותו תוצאה גם בלי הכלי אז הדבר אסור, ולמשל אם רוצה להגיע לאיזה דבר ומשתמש במזלג הדבר בכלל האיסור וכפי שנבאר להלן (סעיף ד) בשם התפארת תורה [רק שלמעשה בכלי סכו"ם יבואר להלן שלעיקר נקטי שהדבר מותר גם שלא לצורך כלל].

ולמעשה יש לציין מה שכותב הגרמ"פ (תשובה בסוף ספר טלטולי שבת, עמ' ב סעיף ה): "הנה על מה שמוזכר במשני"ב (שח, יב) כו' מסתבר דאם אין לו כלי היתר אף שיכול לשאול אצל אחר מותר בכלי האסור". – דהיינו שבדברי המשני"ב אמורים רק כשיש לו כלי היתר אצלו, אבל אינו צריך לחפש אחרי כלי היתר.

עוד יש לציין מש"כ בחוט שני, שבדבר שהדרך לעשותו בכלי (ורוצה לעשותו בכלי שמלאכתו לאיסור), אין למנוע בכך מצד שיכול לעשותו ביד. עוד מביאים בשם הגרמ"ק שליט"א שכונת המשני"ב לאסור רק באופן שאין הדרך להשתמש בכלי הזה, דהיינו ששם בד"כ הדרך להשתמש באונקליות של ברזל.

מחמה לצל לא, ו"הערמה" – המשני"ב (ס"ק טז) כותב: "ואם חושב עליו גם לתשמש מותר לטלטל אפילו עיקר כונתו מחמה לצל". וה"ה לצורך מקומו (שו"ע הרב סי"ב ופמ"ג א"א סק"ח). ומקור הדברים בירושלמי (ביצה ה, א) שאמרו: "מצדתא הוויין פריסין והוויין משתרפין גו שמשא (היו פרוסות מצודות ונשרפין מהאש), אתון שאלון לרב מהו מטלטלתון, אמר לון אסור ליגע בהון (כדין חמה לצל שאסור), חשבין עליהון מתגנין תוחתי ראשיכון ושרי לכון מטלטלתון". ומבאר המג"א שהכונה שאם ישתמשו בזה לכר לראשם אז יחשב הדבר "לצורך גופו" הגם שבאמת עיקר כונתם מחמה לצל.

והנה מפורסם המעשה עם החזו"א שהתיר להרים דבר מוקצה (תפילין) מהרצפה ושישבו שם במקום. ואם כנים הדברים נפק"מ טובא באופן שיש מוקצה (כלי שמלאכתו לאיסור) על הרצפה (כגון משחקי ילדים למיניהם) יכול לקחתו ולשבת על הרצפה או להניח משהו אחר במקום שהיה מונח המוקצה. אך א"כ יהיה מותר לקחת כל "כלי שמלאכתו לאיסור" שמונח באיזה מקום ולהניח דבר היתר תחתיו, וזה לא יתכן שהרי רש"י (שבת קכד, ב) כותב: "מחמה לצל הוה - במקום הרע לה היתה, ואי לאו דפריש בהדיא ליתב עלה - מאן דחזי סבר דמחמה לצל שרי, ולמקומה לא היה צריך, דלימא שישב במקומה" – הרי שאם לא צריך למקומה באמת לא יועיל מה שישב שם (הגרא"ס). ובאמת לשון הגר"ז הוא: "ואם מחשב עליו להשתמש בו תשמיש במקום אחר או שמחשב להשתמש איזה תשמיש במקום זה שהכלי מונח שם מותר לו לטלטלו ממקום זה אע"פ שצריך כוונתו בטלטולו הוא כדי שלא יגנב או ישבר במקום זה" – ומשמע שצריך באמת שיחשב להשתמש בזה, ושאיני המעשה בירושלמי שהגם שלא חיפש כר לראשו אבל כעת קובע להשתמש בזה.

לפנות מוקצה האם זה נחשב "צורך מקומו" – בשו"ת אגרות משה (ה, כב) כותב: "שאלה: כלי שמלאכתו לאיסור המונח במקום שאינו מתאים לכבוד השבת, לדוגמא עט המונח על השולחן בשבת, אם מותר להסירו מחמת כבוד השבת, וחשיב ליה כטילטול צורך גופו ומקומו. תשובה: טילטול כזה לא חשיב כטילטול לצורך מקומו, וזה גופא כבוד שבת שאינו מטלטל דבר שנאסר לנו בטילטול".

ועדין יל"ע אם האדם מפריע לו שהדבר נמצא, אם נוכל להחשיבו כצורך מקומו, וע"ד מש"כ לעיל (סי' רעט) שמותר להזיז מאוורר כשמפריע לו הרוח גם אם נדון זאת כ"כלי שמלאכתו לאיסור" כי זה נחשב ל"צורך מקומו", בדומה לתפילין שמותר להוציאן מהחדר כדי לעשות שם צרכיו, ויסוד הדבר שהמקום שהמאורר מפזר לשם את הרוח אינו ראוי לשימוש, ובכדי להשתמש שם הוא צריך להזיז את המאורר (ארח"ש פ"ט סכו"ו). אך כאן מסתבר דגרע טפי ולא יחשב כצורך מקומו. ויש לסייע כן ממש"כ הביה"ל (ד"ה כלי) שסירים רקים מותר לפנותו מהבית לחוץ מצד "גרף של רע"י, ומשמע שמצד מה שמפריע לו אי"ז נחשב "צורך מקומו".

⁹ ראה בספר תפארת תורה (עמ' כה) להגר"ש פינקוס שתמה שלכאורה כלי שמלאכתו לאיסור מחמה לצל וכלי שמלאכתו להיתר שלא לצורך – שניהם אסורים מצד "גזירת כלים", וא"כ בשלמא כשיכול שלא להשתמש בכלי כלל נ"חא, אבל היאך למד מינה המשנ"ב שעדיף להשתמש בכלי שמלאכתו להיתר לצורך גו"מ טפי מאשר להשתמש בכלי שמלאכתו לאיסור, ועמד בזה גם הקצוה"ש (בדה"ש קה, יד) וצ"ע.

והנה האמרי בינה (שבת ס"י טו) כותב להעיר על מש"כ הרשב"א בהא דשפוד דהוי מוקצה מחמת מיאוס, שהרי כתב בעצמו לגבי קערות דלצורך מקומן שרי לטלטלן כיון דהוי כלי, והשפוד ג"כ תורת כלי עליו, וא"כ כיון דיש לחוש שלא יזוקו בו אנשי ביתו הוי כצריך למקומו דמותר. וכותב: "וצ"ל דלצורך מקומו הוי דוקא כשצריך לשמש באות מקום ממש, אבל כשאינו צריך רק לפן יזוקו אנשי ביתו זה ל"ה צורך מקומו וצ"ע בזה".

ויל"ע אם כוונתו מצד שבאמת משתמשים במקום ורק דואג שלא יזוקו, אך יתכן לומר שלהוציא תפילין מחדר שרוצים לעשות בו תשמיש, באמת אי אפשר לעשות שם תשמיש המטה, ומשא"כ אדם שבלא"ה ישאר במטה או בכסא גם אם לא יכול להזיז את המאוורר, נמצא שבכל מצב הוא משתמש במקום – ובכה"ג מנא לן שזה יחשב "צורך מקומו", ולו יצוייר אדם שלא יכניס אורחים לחדר שיש שם את המוקצים הללו נוכל להתיר לו כי באמת לא משתמש במקום דומיא דתשמיש, אבל במקום שבלא"ה משתמש צ"ע אם גם זה יחשב בכלל "צורך מקומו".

אבל אם רוצה לפתוח את דלת התנור וכדומה כדי להוציא דבר מתוך התנור – זה ודאי נחשב כ"צורך מקומו".

*

"ומותר לו ליטול משם ולהניחו באיזה מקום שירצה" – והטעם כותב המשנ"ב (ס"ק יג) "דכיון שהוא בידו שנטלה לצורך גופה או מקומה רשאי לטלטלה יותר". והדבר צ"ב שהרי סו"ס הוא מטלטל את המוקצה. ובהכרח צ"ל שיסוד איסור מוקצה הוא **לקחת** את המוקצה, ולכן כל שהוא כבר בידו הרי זה אסור. [וראה באר"ש (פ"י"ט הע' נב) שלא מצינו בדברי המשנ"ב הגבלה בזה, ודלא כמש"כ בשו"ע הרב (קו"א שא, ז): "שלא להתירו אלא לטלטלו לכל מקום שירצה שלזה יש גבול וסוף, אבל לא לעמוד כמו שירצה, שלזה אין גבול שיכול לעמוד כל היום". וע"ע מש"כ בסי"י שי"ג בשם התו"ש והא"ר לגבי להעביר מיד ליד או לאדם אחר].

והנה ג' שיטות נאמרו בזה:

[א] דעת המג"א שהדברים אמורים גם בשכח, שאם שכח ונטלה בידו רשאי לטלטלה יותר אף שהנטילה היה שלא לצורך גופה ומקומה. ובשעה"צ (אות יד) מביא מש"כ הפמ"ג (א"א אות ז): "משמע הוא הדין אבנים וכיוצא בהן, ושכח, יכול לילך עד מקום שירצה. ואפשר הוא הדין מוקצה מחמת חסרון כיס". דהיינו שזה היתר בכל סוגי המוקצה וגם בשכח. וראה בהג' חכמת שלמה שדן שזה רק בשוגג ולא במזיד.

[ב] דעת הגר"א שלא התירו אלא כשהתחיל לטלטל ברשות, וטעמיה וכי מי שאכל שום יחזור ויאכל שום¹⁰. אבל משמע שגם הוא מודה שההיתר קיים בכל סוגי המוקצה.

והנה צ"ב שהרי הגר"א מוכיח את שיטתו ממה שמבואר בגמ' בשבת על שופר שהשאירו זמן שיוכל להניחו, וכן מהדלקת נרות שצריכה האשה להשליכו לארץ – והרי בבי' המקומות הללו הרי נטלתו בהיתר גמור. ומה שנראה זה ע"פ מש"כ בסמוך שיסוד האיסור הוא **לקחת** את המוקצה, ולכן גם בזה הרי היא לקיחתו, ורק כשהדבר באמת ניטל בהיתר הרי זה מותר ודו"ק.

[ג] דעת האבן העוזר ודרך החיים ושאר אחרונים, שההיתר הזה קיים רק ב"כלי שמלאכתו לאיסור" ולא ב"מוקצה מחמת גופו" כגון מעות ואבנים וכיוצא בהן.

ובפשטות הדבר סתום וחתום, מאחר שעסוקים אנו כשלא לקחו לצורך גופו או מקומו, א"כ מהו ההיתר בכלי שמלאכתו לאיסור טפי משאר כל המוקצה. וראה בלשונו של האבן העוזר שכותב שכלי שמלאכתו לאיסור דקחזינן שהותר לצורך גופו או מקומו הרי זה מוכיח ש"תורת כלי עליו". ונראה לבאר הדברים ע"פ מש"כ בהקדמה לסימן זה, שעוד לפני גזירת נחמיה נאסר מוקצה מחמת גופו וכדומה, אמנם "כלי שמלאכתו לאיסור" שהוא כלי נראה לומר שנאסר רק בגזירת נחמיה – ובזה הותר בסוף לצורך גופו או מקומו¹¹. והנה גזירת נחמיה נאסר "אטו הוצאה", וממילא אפ"ל, שבדבר שנאסר מצד "לטול" הרי זה נאסר לגמרי ולא מהני מה שנטלו בהיתר, ורק בגזירת נחמיה שנאסר אטו הוצאה, ניתן לומר שכאן הגדר הוא שאסרו **לקחת** את המוקצה, ולכן כל שזה כבר בידו הרי זה מותר. ונחלקו הפוסקים האם זה גם בשכח – מאחר שסו"ס הרי לקחו, ועפ"ז מובן גם דעת החכמ"ש לדון לחלק בין שוגג למזיד.

ובדברי הגר"א (יו"ד רסו, ג) מבואר הבנה אחרת, ואלו דבריו: "דדוקא בכלי שמלאכתו לאיסור **שאינו מוקצה** שמוותר לטלטל לצורך גופו ומקומו רק מחמה לצל אסור דהוי שלא לצורך דאפי' ר"ש דל"ל מוקצה כלל מודה בזה כו' דאינו מחמת מוקצה, וכמו כלי שמלאכתו להיתר שלא לצורך כלל, **בזה מותר כיון שמטלטל לצורך**, משא"כ במה שאסור לטלטל אף לצורך מקומו". ומבואר מדבריו שכלי שמלאכתו לאיסור אינו נחשב "מוקצה", ורק אסור שלא לצורך או מחמה לצל – וסמך דבריו על דברי התוס' (שבת לו, א ד"ה הא ר"ש)

¹⁰ הנה מדברי הגר"א כאן ברור מללו שטענתו כנגד ההיתר בשכח, האומנם בדברי הגר"א ביו"ד (שהובא בפנים) מבואר שחילק שהדבר אמור רק במוקצה בכלי שמלאכתו לאיסור. והחזו"א (סי' מט) נדחק שגם בדברי הגר"א באו"ח כונתו כדבריו ביו"ד. וראה מש"כ בפנים שלפי הבנת הגר"א א"ש שגם בכלי שמלאכתו לאיסור יש לאסור גם בשכח.

¹¹ לשון הבית יוסף: "וכ"ת שבת גופיה תשתרי דהא דבר שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ולצורך מקומו שרי, הני מילי היכא דאיכא תורת כלי עליו אבל היכא דליכא תורת כלי עליו לא".

שמחמה לצל גם ר"ש מודה שאסור. ונראה מדבריו שיסוד ההיתר הוא שעד כמה שלקח הדבר לצורך גופו או מקומו לא נאסר הדבר, ולכן מותר המשך לקיחה זו גם להניחו בכל מקום שירצה.

ונפק"מ בין ב' הביאורים מה הדין ב"שכח" בכלי שמלאכתו לאיסור, שלפי הבנת הגר"א יהיה אסור מאחר שלא לקחו לצורך גופו או מקומו, ואילו לפי הביאור הא' ב"מלאכתו לאיסור" האיסור הוא הלקיחה וכל שלקח הדבר מותר.

גרעין בידו – והנה אדם שפותח פרי ובתוכו גרעין, יש לדון אם מותר לו לקחת את הגרעין לכל מקום שירצה או שצריך להשליכו מיד. והנה האבן העוזר כותב לשיטתו שצריך להשליכו מיד, שהרי שם זה מוקצה מחמת גופו. ולכאורה גם לפי דברי הגר"א יש לאסור, וכמו שביארנו לשיטתו בשופר והשלכת הפתילה. ודוחק לחלק בין דבר שהיה מוקצה בעת נטילתו (שופר ופתילה לבין גרעין שאינו מוקצה כשהוא בתוך הפרו) – מאחר שהנטילה היתה ביום שישי ואין משמעות למה שהוא מוקצה בעצם. ורק לדעת הפמ"ג במג"א שהתיר בכל גוני יש להתירו, אך המשנ"ב כותב שהאחרונים הכריעו שזה רק במוקצה בכלי שמלאכתו לאיסור.

האומנם במשנ"ב (תקו, כט) כותב לגבי הפרשת חלה טמאה ביו"ט שמיד שקרא לה שם חלה ועדיין היא בידו קודם שהניחה רשאי לטלטלה לכל מקום שירצה. ובאבן העוזר כותב ששם זה נחשב ככלי שמלאכתו לאיסור וצ"ע (וע"ע בשש"כ פ"א הע' סו ובח"ג ובה"ל שבת בשבת פ"כ הע' 60).

*

טלטול מוקצה – הנה בדברי הרמ"א (כאן ובסי' רעט) מבואר שאין איסור לגעת במוקצה וכל האיסור הוא רק לטלטלו או לגרום לו שיזוז.

והנה איסור מוקצה כולל לאכול את המוקצה או לטלטלו, אבל אין איסור ליהנות ממוקצה – והעד על כך, שהרי כשהנר דלוק הוא מוקצה ואעפ"כ נהנים ממנו. וכ"כ התוס' בפסחים (כו, ב ד"ה חדש) שאין אוסרים מוקצה מצד "שבח עצים בפת" מאחר שאי"ז איסור הנאה.

ואכן כותב המג"א (ס"ק מא; מובא במשנ"ב ס"ק פב-פג) שמותר לשבת על אבן שהוא מוקצה [אם אינו זז¹²] כי מוקצה אינו אסור בנגיעה – והדבר נפק"מ גם להעמיד חפצים על גבי דבר מוקצה (כגון מכונת כביסה וכדומה). וכ"כ המשנ"ב (שב, כז ובשעה"צ שם) שמותר לקנח נעל באבן או בקורה באופן שזה אבן גדולה שלא יתנדנד על ידי קינוחו. עוד כותב המשנ"ב (תקז, ח) שמותר ביו"ט להעמיד קדירה לבשלה ע"ג עצי מוקצה או לחמם גופו או אפילו ליהנות לאור האש בשעה שהעצים דולקים, מאחר שמוקצה אינו אסור בהנאה הבא מאליה.

וכ"כ הבית הלוי (ח"א סי' יב) ממה שמבואר בשבת (קמא, א) "הקש שעל גבי המטה לא יענעו בידו אבל מנענעו בגופו" דהוי טלטול מן הצד, ואכתי כששוכב על הקש הרי נהנה גופו מן המוקצה ממש ואפ"ה מותר. וכן מוכח מסוגיית הגמ' (שבת קכה, ב) בסידור אבנים של רבי ותלמידיו לישב עליהם (וע"ז קאו דברי המשנ"ב הנ"ל בס"ק פח).

אך הרע"א (סי' שכה על המג"א ס"ק ט) מקשה ממש"כ הרשב"א (שבת כט, א): "שלא אסרו אלא לטלטלו או לאכלו ואפילו להשתמש בו בידים כגון הדלקה או לסמוך בו כרעי המטה ואפילו במקומו שאינו מזיז ומטלטלו, אבל הנאה הבאה ממילא שפיר דמי". וכותב הרע"א: "ולפי"ז ודאי אסור לישוב על אבן, דמה לי בין סומך כרעי המטה או שסומך עצמו עליו". דהיינו שהבין הרע"א שרק הנאה דממילא שרי, ולא כשעוסק בגוף הדבר, ושלכן נותן הדין לאסור לשבת ע"ג אבן. אך הדבר מפורש ברמב"ן (שבת קכב, א) להיתר, וז"ל: "ולכא משום מוקצה דמשתמש בעלמא הוא וכיושב על האבן דמי" – וננסה לבאר לפנינו שלא נחלקו בזה הרמב"ן והרשב"א.

והנה כדברי הרשב"א הנ"ל כן מבואר במהרש"א (ביצה לג, א), שם הוא כותב שגם במקום שמתירים לטלטל מוקצה למשל משום אוכל נפש, היינו רק לסלק המוקצה כגון גריפת תנור ופחיתת הלבנים, אבל להשתמש בדבר מוקצה כסמיכת קדירה בבקעת וכחירזא ודאי אסור לטלטל דתשמישו וטלטולו זהו כעין אכילתו דאסור¹³.

ועפ"ז מבואר במשנ"ב (תקא, כג; מקורו בסוגיית הגמ' בשבת כח, ב) שאסור להדליק בשבר כלי שהוא מוקצה, ואפילו אין מטלטלן כלל אלא שורפן במקומן שמונחין שם ג"כ אסור, כי מעשה הדלקה שעושה בכלי שנדלקת על ידו חשיב כטלטול.

ומעתה עלינו לבאר ולהגדיר, מדוע מותר ליהנות ממוקצה וכן לשבת ע"ג אבנים וכדומה, ואילו אסור להשתמש במוקצה לסמוך בו כרעי המטה או להדליק מוקצה.

וראה בקה"י (ביצה סי' ד; ועד"ז בחוט שני פרק מא) שרוצה לחלק, שהנאה דממילא שרי, אבל לא שימוש לעשות בו איזה מעשה. ולכן הגם שמותר ליהנות מהנר או לשבת על אבן, אבל להדליק את המוקצה או להשתמש בו לסמוך כרעי המטה אסור, כי אי"ז נחשב ל"הנאה

12 המשנ"ב (שם ס"ק פב) מוסיף: "ואפילו כשמוזין ע"י ישיבתו מצדד המג"א להקל, דטלטול מן הצד הוא, כל זמן שאין מוזין בידים, ומצאתי במאירי שגם הוא הסכים לזה, רק שכתב דבמקום שאין צורך ראוי לפרוש מזה" (וע"ז ארח"ש פ"ט הע' שנח). ולמעשה להישען על רכב כשאין חשש שיתנענע מותר לכתחילה, וכשזה מתנענע מכה שנשען ראוי לימנע מכך כשאין צורך.

13 דבר זה מתבאר עפ"ד גדולי האחרונים שהבאנו בהקדמה לסימן זה, שיש ב' דיני מוקצה [א] אי הכנה דאסמכוה אקרא ד"והכינו" שאוסר רק לאכילה או שימוש, [ב] איסור טלטול. ולכן גם במקום שהתירו "טלטול" לא היתרו את הדין של "והכינו".

דממילא" רק שמעמיד ומייחדו ומעמידו לאיזה דבר, ולכן זה אסור (וע"ע בארח"ש ח"ב עמ' תקצה). וע"י במשנ"ב (תקז, ח): "דמוקצה אינו אסור בהנאה הבא מאליה רק דאסור לטלטל מוקצה או להשתמש בה אפילו בלי טלטול".

על ידי גוי – המשנ"ב (רעט, יד) כותב שמותר לומר לגוי לטלטל מוקצה "לצורך גופו ומקומו", והטעם מבואר המשנ"ב (רעו, לא): "הואיל דהוא רק איסור מוקצה ומוקצה שרי ע"י טלטול מן הצד, וכיון דאי בעי ישראל שקיל ליה בעצמו ע"י טלטול מן הצד כגון באחורי ידיו או בין אצילי ידיו וכיוצ"ב, כשמביא הא"י באיסורא לית לן בה". וביאור הדברים (ע"י שו"ע הרב רעו, י ובקו"א) שאמירה לגוי עצמה ניתנת לדונה כ"טלטול מן הצד", ולכן זה מותר אם זה "לצורך דבר המותר" ולא בכדי שלא יגנב או שלא יפסד.

ובכלי שמלאכתו לאיסור כותב המשנ"ב (כאן ס"ק טו) שיתכן שמותר על ידי גוי גם מחמה לצל, וכנראה סיבת הדבר שא"י נידון כלל כ"מוקצה" [וכפי שהבאנו במקו"א לדון אם יש על זה דין "איתקצאי" ודין "בסיס"].

סעיף ד

כלי שמלאכתו להיתר, מותר לטלטלו אפי' אינו אלא לצורך הכלי שמא ישבר או יגנב; אבל שלא לצורך כלל, אסור לטלטלה. כתבי הקודש ואוכלין, מותר לטלטלם אפי' שלא לצורך כלל. הגה: ותפילין אין לטלטלם כי אם לצורך (תרה"ד ועיין בב"י). ושו"ע אסור לטלטלו כי אם לצורך גופו או מקומו (הג"א סוף פרק במה מדליקין).

"כלי שמלאכתו להיתר" שלא לצורך כלל – המגיד משנה (פכ"ה מהל' שבת ה"ג) כותב: "ודע שמדברי רבינו נראה שאין לטלטל שום כלי שלא לצורך כלל, ואף הרשב"א ז"ל כן העלה פ' כירה שיש להחמיר שלא ליטול כלי ללא צורך, וכן בדין שהרי בגמרא נחלקו אביי ורבה על רבא ואמרו דאפילו כלי שמלאכתו להיתר אינו מותר בשביל עצמו של כלי דהיינו מחמה לצל, ופירשו "שלא לצורך" דמשנתנו לצורך מקומו ורבה בא והתיר ופירש דלא לצורך אפילו מחמה לצל, ואם דעת רבא היא להיתר אפי' שלא לצורך כלל לא היה לו להזכיר מחמה לצל אלא היה לומר שלא לצורך דמשנתנו דהיינו שלא לצורך כלל. וכן הדברים מוכרעים שם לפי דעתו. ויש מפרשים מתירין כלי שמלאכתו להיתר אפי' שלא לצורך כלל ואין להם על מה שיסמוכו".

ובעיקר הדבר כותב הערוה"ש: "ואינו מובן, הא כיון שמטלטלן וודאי יש לו איזה כונה בזה. וצ"ל כגון דאינו אלא מתעסק בעלמא ואין לו שום כונה בטלטולו, אך אם יש לו תענוג במה שמטלטלו נהי דבמלאכתו לאיסור לא נחשוב זה צורך הגוף מ"מ במלאכתו להיתר ודאי דמותר". והנה לפי דבריו קשה למעשה למצוא מקרה לדונו שלא לצורך כלל.

ובאמת לו"ד היה נראה להציע בזה מה שכותב השעה"צ (אות יג) שכל שיש לו יכולת להשתמש באופן אחר יש לו למנוע מכך והרי זה בכלל "שלא לצורך". וראה בספר תפארת תורה (עמ' כד) להגר"ש פינקוס שמבאר ש"שלא לצורך" אין הכונה שלא צריך את הכלי, וכגון מי שנהנה להתעסק בידיו ולהזיז את הכלים בשולחן זה נחשב "לצורך", אלא הכונה שיכול להגיע לאותו תוצאה גם מבלי הכלי, וכגון שרוצה לקרב אליו חפץ ובמקום להושיט את ידו קצת יותר רחוק משתמש בכלי. ועפ"ז א"ש מדוע לא מצינו שיש ענין לא לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו או מקומו או כלי שמלאכתו להיתר מחמה לצל באופן שיכול ליטול כלאחר יד – כי לא נאמר כאן להימנע מלטלטל, וכל שאין לו יכולת אחר הרי זה נחשב "לצורך", ורק באופן שיש לו יכולת אחרת אז זה נחשב "שלא לצורך".

"ואוכלין מותר לטלטלם אפי' שלא לצורך כלל" – מקור הדברים בר"ן (שבת מח, א בדה"ר) שכותב: "ואיכא מ"ד דנהי שמלאכתו להיתר מחמה לצל שרי אפי"ה שלא לצורך כלל אסור, וראה לדבר מדתניא בגמ' (קכג, ב) "בראשונה היו אומרים כו' וחזרו והתירו מחמה לצל", ומדלא קאמר "וחזרו והתירו לגמרי" משמע דשלא לצורך כלל אסור, שכיון שמתחלה נאסרו כולן בכל ענין חוץ מגי' כלים הללו אין לנו אלא מה שהתירו חכמים בהם וכל המתיר יותר מכן עליו להביא הראיה כו'. ומיהו אפילו אם נאמר כן דכלי שמלאכתו להיתר שלא לצורך כלל אסור לטלטלו, ה"מ בכלים אבל בספרי הקדש ואוכלין אין לנו, לפי שכלים שנאסרו מתחלה אין לנו להתירן אלא מה שפירשו חכמים אבל כתבי הקדש ואוכלין שלא נאסרו מעולם כל המחמיר עליו להביא ראיה".

ומבואר מדבריו שדוקא "כלים" שהיו בכלל הגזירה נשארו על עמדתן ש"שלא לצורך כלל אסור", ומשא"כ אוכלין שמעיקרא נמי לא נאסרו כלל¹⁴.

כלי סעודה – והנה השו"ע הרב (סעיף יז) כותב: "משא"כ כלים אפילו כוסות וקערות וסכין וכיוצא בהן כולן היו בכלל הגזירה שגזרו גם עליהן שלא לטלטלן כי אם לצורך תשמישן ולא לצורך מקומן ולא לצורך גופן כשאינו תשמיש המיוחד להן, שהרי לא הוציאו אותן מכלל שאר כלים אלא מפני הצורך שיש בתשמישן יותר מבתשמיש שאר כל הכלים א"כ אין להתירן אלא לצורך תשמישן בלבד ואח"כ כשהתירו וחזרו והתירו לטלטל כל כלי שמלאכתו להיתר אפילו לצורך הכלי עצמו גם כוסות וקערות וסכין וכיוצא בהן היו בכלל זה ולא הותרו אלא לטלטלן לצורך הכלי עצמו אבל לא שלא לצורך כלל". ומבואר שגם כלי סעודה אסורין שלא לצורך כלל.

¹⁴ הנה חשוב לציין שגם באוכלין מצינו בהם דיני מוקצה, ולמשל בסימן שי על גרוגרות וצימוקים שאם דחיה בידים ואינם ראויים שהרי זה מוקצה, וטפי מינה מבואר בביכור"י (תרנג, א) שאתרוג שהקצה למצותו הוי מוקצה. והדבר נפק"מ גם למשל במצות של ליל הסדר שיחשבו מוקצה מחמת חסרון כ"ס.

וכן מבואר ברמב"ם (פרק כה מה' שבת) שכותב: "יש כלי שמלאכתו להיתר והוא הכלי שמותר לעשות בו בשבת דבר שנעשה לו בחול, כגון כוס לשתות בו וקערה לאכול בה וסכין לחתוך בו בשר ופת וקורדום לפצוע בו אגוזים וכיוצא בהן". וכותב עלה: "כל כלי שמלאכתו להיתר, בין היה של עץ או של חרס או של אבן או של מתכת מותר לטלטלו בשבת, בין בשביל עצמו של כלי בין לצורך מקומו בין לצורך גופו" – ומבואר שגם כלים כגון כוסות אסורים בטלטול שלא לצורך כלל.

אולם השלט"ג (שבת מח, א) מתיר כלי סעודה, והמשנ"ב (ס"ק כג) נוקט לעיקר כהשלט"ג, וכותב שיש מחמירין גם בכלים הללו. אך ראוי לציין שוב מש"כ לעיל – שכל הנידון כאן זה כשיכול לעשות אותו דבר ביד, אבל מי שנהנה לדפוק בכלים עם היד וכדומה אי"ז בכלל הנידון ע"ש.

בגדים, תכשיטים – מסתבר שדינם כאוכלין שלא היו מעיקרא בכלל הגזירה (עי' קצוה"ש בדה"ש קח, ז). אך כסאות מסתבר שדינם ככלי סעודה וכנ"ל. ויל"ע מה דינם של "שעון יד" ו"משקפיים" וצ"ע.